

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

19(28)

2019

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

TAUTOS TYRIMŲ IŠTAKOS IR ANTROPOLOGIJA

Sudarytoja VIDA SAVONIAKAITĖ

THE ROOTS OF THE STUDY OF PEOPLE AND
NATIONS AND ANTHROPOLOGY

Edited by VIDA SAVONIAKAITĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2019

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCINĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Jonathan Hill

Pietų Iliinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas / Lithuanian University of Educational Sciences, Vilnius, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCINĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Lietuvos istorijos institutas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Tel. / Phone: + 370 5 262 9410

<www.istorija.lt>

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

vytis.cubrinskas@vdu.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate, Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Laidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	5
Editorial (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Atsisveikinant su Christianu Giordano / Obituary for Christian Giordano	9
---	---

Christian Giordano

Politinis korektiškumas: antropologinė „geradarystės“ forma	11
---	----

Straipsniai / Articles

Tautos tyrimų ištakos ir antropologija / The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology

Vida Savoniakaitė

Įvadas. Tautos tyrimų ištakos ir antropologija	17
Introduction. The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology. Summary	27

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislavo Davainio-Silvestraičio etnografija, tautosakos rinkimas ir lietuvių modernios tautos kūrimosi procesai	31
The Importance of Mečislavas Davainis-Silvestraitis' Ethnography and Folklore Collection in the Process of the Creation of the Modern Lithuanian People. Summary	48

Vida Savoniakaitė

Jono Basanavičiaus požiūris į lietuvių tautos tyrimus, 1879–1927	51
Jonas Basanavičius' View on the Research of the Lithuanian Nation, 1879–1927. Summary	77

Irma Šidiškienė

Iš Lietuvos etnologijos istorijos: aprangos tyrimo pagrindų paieškos	81
From the History of Lithuanian Ethnology: In Search of the Basics of Clothing Research. Summary	109

Auksuolė Čepaitienė

Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai <i>Aušroje</i> ir moksliniai kontekstai	113
Cultural Images of Lithuanianess in <i>Aušra</i> and their Scientific Context. Summary	138

Kiti straipsniai / Other Articles*Rūta Staniulytė*

- Piligrimystė Šiauriniu Šv. Jokūbo keliu: kelionių motyvai ir piligrimų santykiai 141
 Pilgrims on the Northern Way of St James: Motives and Relationships of Pilgrims. Summary 166

Dalia Sabaliauskienė

- Ritualinis mandagumas (*ta'ârof*) šiuolaikinio Irano visuomenėje ir tarpkultūrinėje komunikacijoje: Teherano šiaurinės dalies atvejis 169
 Ritual Courtesy (*ta'ârof*) in Contemporary Iranian Society and Intercultural Communication: The Case of Northern Tehran. Summary 188

Diskusijų forumas / Forum*Thomas A. Reuter*

- World Anthropology and its Institutional Challenges: A History of the Transformative Impact of Democratic Internationalisation on the Discipline of Anthropology 191
 Pasaulinė antropologija ir jos instituciniai iššūkiai: demokratiškos internacionalizacijos poveikio antropologijos disciplinai istorija. Santrauka ... 204

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Ethnologie française. Lituanie. Une anthropologie face à l'Histoire. V. Čiubrinskas (éd.), M. Segalen et al. (réd.) (*François Rugg*) 207
 Monika Frėjutė-Rakauskienė, Neringa Klumbytė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė. Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai (*Dovilė Budrytė*) 210
 Yearbook of Balkan and Baltic Studies. E. Anastasova, M. Kõiva, Ž. Šaknys (eds) (*Audronė Daraškevičienė*) 214

Konferencijos / Conferences

- XIV SIEF kongresas Santjago de Komposteloje (Ispanija) (*Jonas Mardosa, Skaidrė Urbonienė, Žilvytis Šaknys*) 221
 IUAES 2019 kongresas Poznanėje – atsakas į disciplinai kylančias grėsmes (*Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas, Aušra Teleišė, Vytautas Tumėnas*) 224
 SIEF II tarptautinė vasaros mokykla doktorantams Škotijoje (*Vaida Rakaitytė*) 229
 Seminaras Angelės Vyšniauskaitės gimimo šimtmečiui paminėti (*Rasa Paukštytė-Šaknienė*) 231

In Memoriam

- Stasys Gutautas 1954–2018 (*Jonas Mardosa*) 235

Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai *Aušroje* ir moksliniai kontekstai

Auksuolė Čepaitienė

Straipsnio tikslas – nagrinėti lietuviškumą reprezentuojančius vaizdinius, kuriuos pirmame nelegaliame lietuviškame laikraštyje *Aušra*¹ (1883–1886) iškėlė publikacijų autoriai, jų kultūrinės prasmės ir ryši su to meto moksliniais kontekstais. Straipsnis atskleidžia, kad praeitis, kaip ir kalba, ir *daba* (kultūra) yra *Aušros* autorių pasiūlyti lietuviškumą išreiškiantys teminiai laukai ir lietuviškumo vaizdinių kultūriniai ištekliai, dalyvaujantys kuriant lietuvių pasakojimą „apie save“. Jie įprasminami skirtingai. Tačiau XIX a. protodisciplininis ir konceptualus kalbotyros, istorijos ir etnologijos bei antropologijos integralumas suponuoja jų vidines sąsajas. Straipsnyje taip pat keliama mintis, kad *miško* ir *piliakalnio* vaizdinių prasmių gilumoje glūdi socialinės kultūrinės evoliucijos idėja ir kultūros kaip dinamiško reiškinio samprata.

Raktiniai žodžiai: *lietuviškumo vaizdinys, simbolinė struktūra, mokslinis žinojimas, evoliucijos teorija, lietuvių pasakojimas apie save.*

The article analyses cultural meanings of images of Lithuanianness, as represented in the publications of the first illegal Lithuanian newspaper *Aušra* (published 1883 to 1886), and their relation to scientific contexts. The past and language and *daba* (culture) are considered as thematic fields and sources of images that participate in creating the Lithuanians' story of 'themselves'. Their instrumental capacities are different, although the 19th-century proto-disciplinary integrity of linguistics, history, ethnology and anthropology justifies their implicit interconnectedness. The article also suggests that images of *forest* and *hill-fort* encompass the idea of social and cultural evolution, and the understanding of culture as being dynamic.

Key words: *image of Lithuanianness, symbolic structure, scientific knowledge, theory of evolution, the Lithuanians' story of themselves.*

Dr. Auksuolė Čepaitienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos ir antropologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: auksuole.cepaitiene@istorija.lt

¹Šiame straipsnyje originalus mėnraščio pavadinimas *Auszra* rašomas remiantis dabartinės lietuvių kalbos ortografijos taisyklėmis – *Aušra*.

Etnologijos ir antropologijos mokslų sąsajos su *kitos* ir (ar) *savosios* tautinės ar etninės grupės kultūrinio savitumo pažinimu, atrodo, yra savaime suprantamos. Tačiau kaip mokslinis pažinimas dalyvauja, kokias vertes, prasmes ir vaizdinius jis, atkeliavęs į viešąją erdvę, atneša ir platina? Tai klausimai, kurie iškyla ėmus svarstyti tas sąsajas.

Žvelgiant į dabarties Lietuvos viešąją erdvę susidaro išpūdis, kad Lietuvos įvaizdžiui ir kultūrinių vaizdinių paieškoms skiriama be galo daug dėmesio. Panašu, kad lietuviškosios savasties raiška yra svarbi ne tik politiniu, socialiniu ar kultūriniu, bet ir ekonominiu požiūriu. Rengiami ir įgyvendinami įvairiausi projektai, organizuojamos ir savaime kyla įvairiausios diskusijos, siūlomos idėjos, viena kitą papildančios ir viena kitai prieštaraujančios, kartojančios kadaise atrastas ir visiškai naujos. Tame vaizdinių ir idėjų tankumyne, perfrazavus Victorą Turnerį², ryškėja prasmų ir objektų santalkos ir progumos. Jos formuojasi veikiamos individualaus kūrybingumo ir kolektyvinio sutarimo, besikeičiančių viešųjų interesų, politinių idėjų, praktikų ar mokslinių diskursų. Paaikškėja ir tai, kad vaizdiniai, nors jie yra simboliniai ir, atrodo, sugalvoti, virtualūs ir lengvai keičiami, iš tiesų yra socialiniai faktai kaip daiktai, kurie yra realūs, tęstiniai ir privalomi, o juos stumiant, jie priešinasi (plg. Durkheim 2001). Tereikia prisiminti dabartinę Gedimino kalno, tiksliau, piliakalnio, Vilniaus ir Lietuvos simbolio, „griūties“ ir jo (ne)sėkmingo gelbėjimo istoriją. Viešumoje išplitęs griūvančio Gedimino kalno vaizdas ir pasakojimas apie jį turbūt palietė ne vieną Lietuvos žmogų ir tyloje sutirštino intymų savasties jausmą. Piliakalnis tapo viešumoje ir tarp žmonių svarstoma aktualija, paliudyta net ir tuo, kad Lietuvių kalbos draugijos organizuotame 2017-ųjų Metų posakio rinkimų internetiniame balsavime populiariausiu išrinktas posakis „laikausi kaip Gedimino kalnas“, reiškiantis atkaklumą, gebėjimą laikytis iš paskutinių jėgų (Kviečiame dalyvauti... 2018).

Akivaizdu, simboliai ir vaizdiniai yra daugiau nei juos įtvirtinantis normatyvinis aktas. Viešoji erdvė čia turi esminį ir ilgalaikį poveikį, kuris kiekvienu atveju yra skirtingas, nenusipėjamas ir sunkiai valdomas. Tas poveikis gali būti akivaizdus ir pasireikšti iš karto arba gali glūdėti ilgą laiką nematomas, laukdamas tinkamo momento visa jėga iškilti. Jūrgenas Habermasas atkreipia dėmesį į prieštarą santykį tarp politinės galios ir viešosios erdvės, viešumo (vok. *Öffentlichkeit*, plg. angl. *public sphere*, *public*, *publicity*, *publicness*, pranc. *publicité*, Habermas 1991: 1–3, 5). Istoriskai nagrinėdamas viešosios erdvės ir nuomonės sampratą ir pabrėždamas socialinės kontrolės aspektą, jis atkreipia dėmesį ir į anglų filosofo bei teisininko Jeremy Benthamo (1748–1832) sureikšmintą ryšį tarp viešosios nuomonės ir viešumo (*publicity*) principo: „jos [viešosios struktūros] visuma (pvz., *the publics*, *le corps publique*) sudaro tribunolą, vertesnę daugiau

²Victoras Turneris tai vadina simbolių mišku (Turner 1967).

nei visi kiti tribunolai kartu sudėjus. Galima apsimesti, kad ignoruoji jo potvarkius, arba galima juos pateikti kaip besikaitaliojančias ir prieštaraujančias nuomones, kurios neutralizuoja ir panaikina viena kitą, bet kiekvienas jaučia, kad nors šis tribunolas gali klysti, jis yra nepaveikiamas, jis nuolat siekia būti informuotas, jis yra sukaupęs visą tautos išmintį ir teisumą, jis visada sprendžia viešų žmonių (*hommes publiques*) likimus ir jo skirtos bausmės yra neišvengiamos“ (Habermas 1991: 100). Viešoji erdvė, taip pat tikslingumas ir žinia yra įtakingi simbolinio pasaulio veiksniai ir veikėjai. Viešosios erdvės kompetencijoje yra ir mokslinės žinios (Livingstone 2003: 23).

Šio straipsnio³ tikslas – identifikuoti viešumoje iškilusius ir siekiančius įsitvirtinti kultūrinius lietuviškumo vaizdinius, jų prasmes ir ryšį su moksliniais kontekstais ir idėjomis. Nagrinėjant *Aušros* straipsnius bus siekiama pažinti ir gvildinti, kaip jų autoriai apibūdina tai, kas yra lietuviškumas arba *lietuovystė*, pasakoja apie tai, svarsto ir atranda jos kultūrinės išraiškas. Jų pasakojimuose bus siekiama išskirti lietuviškumą išreiškiančias vietas, temas ir vaizdus, išvelgti jų prasmes ir ryšį su to meto moksliniais diskursais ir idėjomis. Viešąją erdvę čia laikomas pirmasis nelegalus lietuviškas mėnraštis *Aušra*, vadintas laikraščiu ir kėlęs tikslą būti įtakingu viešosios lietuvių nuomonės formuotoju. Siekį atpažinti ir įvertinti vaizdinių sąsajas su moksliniais kontekstais paskatino *Aušroje* straipsnius publikavusių autorių pastabos, nurodžiusios esant tokį ryšį. J. Mačys-Kėkštas paskutiniame *Aušros* numeryje rašė: „Jei kas iš lietuviszkos inteligencijos darbavos ikiszioliei, tai pervis ant poėtiszkos, lingvistiszkos, arkeoliogiszkos ir siaurai – tautiszkos dirvos, o apie pacziją draugiją – pamatą visko – nelabai kas rupinos (iszskirent Sziupo rasztus)“ (Maczys (Kėksztas) 1886: 163–164).

Tyrimo empirinis pagrindas – *Aušros*, leistos 1883–1886 m. ir laikomos programiniu tautinio atgimimo dokumentu, straipsniai, kuriuose svarstomos lietuvių išreiškiančios ir jai aktualios idėjos (plg. Pirmasis lietuvių... 1903; Vėbra 1988; *Knygotyra* 1995). *Aušra* ir jos publikacijos tyrinėta daugybę kartų, kaip Audronė Žentelytė sako: „ne sykį skersai išilgai išvaikščiota“, skaityta istoriniu, politiniu ar literatūriniu aspektais (Žentelytė 1995: 20). Šį kartą bus pažvelgta etnologiniu ir antropologiniu žvilgsniu. Renkant ir analizuojant medžiagą įvertinti visi *Aušros* straipsniai. Itin daug skiriama chronologinei straipsnių publikavimo sekai, sąryšiui tarp straipsnių bei teminiams posūkiams ir išsamumui. Tikimasi, kad tai padeda pažinti leidėjų minties eigą, išryškina sąsajas tarp straipsnių, atskleidžia diskutuotinus klausimus. Publikacijos vertinamos kaip vieši faktai, orientuoti į skaitytoją ir visuomenę ir skleidžiantys leidėjų idėjas ir intencijas, kurios galbūt kai kuriais atvejais galėjo ir nesutapti su autorių požiūriais. Ypatingas

³Nuoširdžiai dėkoju šio straipsnio anoniminiams recenzentams ir kolegoms už visas pastabas ir komentarus.

dėmesys skirtas pirmajam numeriui kaip lietuviybės „projekto“ pradžiai. Laikomasi požiūrio, kad *visi* šio numerio straipsniai nėra atsitiktiniai, jie apgalvoti ir juos sieja prasminės jungtys (Žentelytė 1995: 22–23). Čia lietuviškumo vaizdinių klausimas igauna konkrečius pavidalus.

Straipsnyje *lietuviškumo teminiai laukai* suprantami kaip tekstais išreiškiamos prasminės simbolinės sritys, *Aušroje* sureikšmintos ir naudotos lietuviškumui išreikšti. Eminės ir iš jų kilusios sąvokos *lietuviška(as)*, *lietuviškumas*, *lietuviystė* ar *lietuviybė* čia vartojamos sinonimiškai, kaip nuorodos, identifikuojančios tautinį pasirinkimą. *Teminiai laukai* – tai lietuvių pasakojimo apie save dalys ir kultūriniai lietuviškumo vaizdinių šaltiniai. *Lietuviškumo vaizdiniai* suprantami kaip sudaiktinti mentaliniai konstruktai ir konkrečios, kultūrinės, gyvenimiškuosius medžiaginius analogus turinčios, lietuviškumą išreiškiančios naratyvinės simbolinės struktūros (plg. Hoskins 2015: 860). Prasmės požiūriu jos glaudžiai susijusios su teminiais laukais. Tačiau kitaip nei teminių laukų prasmės, kurios išsiskleidžia plačiai kaip dalykinės sritys, lietuviškumo vaizdinių prasmės yra reprezentuojamos konkrečiu objektu. Aiškinantis sąsajas su moksliniais kontekstais ir, konkrečiai, etnologija ir antropologija, įvertinama XIX a. *Aušros* laikotarpio proto-disciplininė kryptis, holistiškai siejusi antropologiją su etnologija, taip pat ir su lingvistika, archeologija, istorija, gamtos istorija, fizine antropologija, geografija ir net sociologija. Tuo pat metu etnologija ir antropologija buvo suprantamos ir kaip atskiros paradigmos (plg. Vermeulen 2015: 7–8).

Lietuviškieji laikraščiai spaudos draudimo metais Lietuvoje, nors jie buvo nelegalūs, buvo ta viešoji erdvė, kuri sutelkė visuomeninius lietuvių lūkesčius, tautinę valią bei veikimą ir žymėjo politinių siekiamybių kelią. Tai buvo viešuma, įforminta lietuvių kalba lotyniškais rašmenimis, autonominė ir opozicinė oficialiajai Rusijos imperijos galiai (Staliūnas 2013; Merkys 1995). Tai naujai besiformuojančios modernios lietuviškosios visuomenės viešoji erdvė su visomis iš naujo įgyjamomis socialinėmis ir politinėmis galiomis. Tad dalykai, kurie į ją patekdavo ir dėl kurių tarp *Aušros* autorių kildavo diskusijos, siekė gauti normatyvinį mandatą (plg. Habermas 1991: 236). Ir tuo pat metu jie buvo veikiami viešumos ir žinojimo, sutelkiančio įvairiausius laikotarpio diskursus, aktualijas ir prieštaras. Jie pasitelkė efektyvumo, teisingumo, estetikos, taip pat ir tiesos kriterijų ir akivaizdžiai arba neakivaizdžiai naudojosi mokslo autoritetu, kuris tą tiesą, tikėtina, pagrindė (plg. Lyotard 1993: 50–51).

Minėta, kad tyrėjai, istorikai, žurnalistai, knygotyrininkai, literatūros tyrinėtojai ir net ekonomistai, pirmajam lietuviškam mėnraščiiui *Aušrai* yra skyrę ir iki šiol skiria be galo daug dėmesio⁴. Darius Staliūnas neseniai publikuotame straipsnyje „Lietuvos idėja *Aušroje*“ nagrinėja lietuviškojo nacionalizmo pro-

⁴ *Aušros* bibliografiją žr. *Lietuvos bibliografija* 2018: 179–182.

gramą ir jos struktūrinę dalis (Staliūnas 2013). Jis atskleidžia kultūrinius socialinius, politinius ir simbolinius *Lietuvos idėjos* komponentus: tautos sudėtis, kalba, etninė kilmė, garbinga praeitis, Lietuvos ribos, politiniai siekiai, Lietuvos priešai. Tai bendruomenę ir tautinę visuomenę telkiančios politinės aktualijos ir bendruomenines ribas žymintys klasifikaciniai veiksniai. D. Staliūnas pabrėžia, kad laikraštyje suformuluota programa atitiko daugelį esminių nacionalizmo ideologijos postulatų, pagrįstų etnolingvistine logika, ir tuo pat metu buvo nuosaiki politiniu požiūriu (Staliūnas 2013: 285–286). Reda Griškaitė straipsnyje „*Auszra* ir Teodoras Narbutas“ dėmesį atkreipė į aušrininkų požiūrį į Lietuvos istoriką Teodorą Narbutą ir jo darbų bei idėjų vietą lietuvių nacionalinėje programoje. Tačiau pažvelgusi į šį klausimą plačiau, ji įvertino ir kitų Lietuvos istoriją tyrinėjusių ir aprašiusių istorikų įtakas, kurios atsiskleidžia *Aušroje*, taip pabrėžė, kad *Aušros* komunikuojamo žinojimo laukas apima įvairius istoriografinius kontekstus ir žinias (Griškaitė 2013). Paminėtinas Dariaus Barono ir Dangiro Mačiulio knygoje *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda* nagrinėjamas simbolinis piliakalnio vaizdinys, iškilęs *Aušroje* publikuotoje J. Basanavičiaus studijoje apie Lietuvos pilis (Baronas, Mačiulis 2010). Taip pat Kamilės Černiūtės *Naujajame židinyje* straipsnis „Lietuviškosios istorijos ir paveldo paieškos „Aušros“ laikraštyje (1883–1886)“, kuriame aptariamos lietuviškosios vizijos ir dėmenys, aplink kuriuos sukasi moderniosios lietuvybės modelis ir atminties kultūros „programa“ *Aušroje* (Černiūtė 2016). Šie darbai vertingi dėmesiu lietuviškumo vaizdiniais ir jų prasminiams kontekstams. Tačiau juose akcentuojami istoriniai politiniai klausimai, kaip ir atminties diskursas, šiame straipsnyje liks nuošalyje.

Teorinės priegigos

Straipsnyje siekiama nagrinėti lietuviškumo vaizdinius – būtent tekstuose atpažįstamas simbolines struktūras, jų kultūrinę ir socialinę įprasminimą ir simbolizmo aspektus. Antropologija, anot Raymondo Firtho, susiejanti simbolizmo raiškas ir interpretacijas su socialinėmis struktūromis, įvykiais ir veiksmais, yra puiki pagalbininkė joms nagrinėti, nes atveria galimybę pažinti situacijas, kuriose randasi simboliai. Ji padeda pažinti jų pavidalus, žmonių suteiktas prasmes ir vertes, apčiuopti ir atskleisti esminę skirtį tarp paviršutiniškų interpretacijų ir gilumoje glūdinčių reikšmių (Firth 1975: 25–26). Taip antropologiniai simbolizmo tyrimai, išplėtoti Mary Douglas, Victorio Turnerio, Raymondo Firtho, Davido Schneiderio ar Cliffordo Geertzo XX a. septintajame–aštuntajame dešimtmečiais, sureikšmino simbolių kaip socialinių procesų veikėją (Hoskins 2015).

Simbolinių struktūrų analizei čia ypač reikšminga V. Turnerio pateikta simbolio samprata ir brėžiama skirtis tarp simbolio ir ženklo. V. Turneris teigia, kad simbolio savybės yra jo daugiabalsiškumas, asociatyvus kompleksiškas,

prieštarīgumas, atvirumas, raiška, žadinanti jausmus. Simbolis, kaip socialinių procesų operatorius, provokuoja socialinį veiksma. Jis linkęs šakotis ir nusi-driekti į kitas, papildomas semantines sistemas, o dominuojantys simboliai turi tendencija dar ir kurti savas autonomines sistemas (Turner 1975: 152, 154–155). Tuo tarpu ženklas yra sutartinis, visuotinai priimtas, vienaprasmiškas ir vienabalsiškas signalinių ir informacinių sistemų vienetas (Turner 1975: 151–152, 154; Hoskins 2015: 860). Simbolinių sistemų sąsajas su žinojimu įvertinęs Rogeris M. Keesingas pabrėžia ir daugelio ignoruojamą individualaus žinojimo aspekta (Keesing 2012). Jo nuomone, simbolinių sistemų prasmės yra struktūruotos sluoksniais – nuo išorinio, peršviečiamo sluoksnio prie vidinio, giluminio, ir norint pažinti jame glūdinčias prasmes reikia arba ezoterinių žinių, arba poetinės vaizduotės, filosofinių įžvalgų, globalios perspektyvos. Jis tvirtina, kad koherentiškai simbolinių sistemų būčiai palaikyti pakanka ir nedidelio žmonių skaičiaus kiekvienoje kartoje, kurie pasiekia tuos giluminius simbolinius kultūros sluoksnius, juos išsaugo ir įamžina, pildo, modifikuoja ir palaiko jų rišlumą (Keesing 2012: 407).

Įvertinant simbolinių struktūrų ryšį su moksliniais kontekstais svarbu prisiminti, kad nuo Apšvietos laikų mokslas ir akademinė aplinka įvairiomis formomis dalyvauja konstruojant žinias apie dalykus, žmones, vietas ir jų vaizdinius. Vienas ryškesnių pavyzdžių, kaip mokslinės, akademinės žinios ir diskursai užpildo įsivaizdavimą, yra Rytus apibūdinanti „Orientalizmo“ sąvoka (Livingstone 2003: 10–11; Said 2006). Tad skirtis tarp naratyvinio arba liaudiško žinojimo ir mokslinio žinojimo ne visais atvejais yra tokia aiški, kaip teigia J. F. Lyotard'as (Lyotard 1993: 48–70).

Žinojime glūdi savosios epochos žinios ir mokslinė dalykų tvarka. Mokslinės žinios ir idėjos, išjudėjusios iš kilmės vietos, cirkuliuoja ir keliauja į kitas vietas ir erdves, nuo žmogaus prie žmogaus, iš teksto į tekstą, verčiamos ir transformuojamos, perpasakojamos ir modifikuojamos (Livingstone 2003: 10–11, 23). Patekusios į viešąją erdvę jos susipina su kitais diskursais, sudaro įvairiausius minčių ir vaizdinių telkinius. Vis dėlto net ir savaip transformuotos ir pritaikytos naujuose kontekstuose ar situacijose jos išlaiko jų gelmėje glūdinčias konceptualias esmes.

Aušra ir modernių laikų lietuvių pasakojimas „apie save“

XIX a. Lietuvoje – tai tautinės savimonės, tapatybės formavimosi ir kultūrinių pertvarkų amžius. Tai laikotarpis, kai lietuviai kūrė save kaip modernią tautą, kartu kurdami ir modernių laikų pasakojimą apie save (plg. Kavolis 1991; Subačius 1999). Tas pasakojimas, anot Allano Megillo žodžius pasitelkusio Alfredo Bumblausko, yra sklandus, emocionalus ir dramatiškas, įkūnijantis galią ir žymintis ilgalaikes raidos tendencijas, perteikiantis ideologinę žinia su konkrečiomis veikimo nuorodomis ir sujungiantis mokslinius tyrimus su visuomenės

vaizdiniais, kuriantis kolektyvinį tapatumą ir integruojantis visuomenę (Bumblauskas 2009: 18; plg. Lyotard 1993). Didįjį Lietuvos pasakojimą A. Bumblauskas, suskaidęs į istorines dalis, sutapatina su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, jos daugiakultūriniais klodais ir atminties vietomis (Bumblauskas 2009). Vis dėlto tas pasakojimas nebūtinai sutampa vien tik su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, nors toks ir atrodo. Teminiu požiūriu jis yra platesnis, sudėtingesnis ir vėlyvesnis. Remiantis daugeliu, galima drąsiai sakyti, kad modernių laikų lietuvių pasakojimo apie save pradžia sietina su *Aušra*, vadinta tautos atgimimo manifestu ir tautinės gyvasties deklaracija (plg. Pirmasis lietuvių... 1903; Vėbra 1988: 45; Žentelytė 1995: 20 ir kt.). Kaip minint *Aušros* dvidešimtmetį 1903 m. rašė *Varpas*:

Pirmuoju tautišku lietuvių laikraščiu tai buvo „Ausra“, pasirodžiusi Prusos, Ragainėj, kovo mėnesį 1883 m. Tai buvo ne tik lietuviškas laikraštis pagal savo kalbą, bet ir pagal savo dvasią, pagal savo raštų pakraipą. Jis pirminis iškėlė lietuvių papartį, pakėlė silpną lietuvių dvasią, prižadino susipratimą lietuvių, kaip atskiros tautos, pakėlė lietuvių vardą (Pirmasis lietuvių... 1903: 51).

Taip pat sakoma, kad modernių laikų lietuvių istorinės savimonės klasikinę modelį sukūrė tautinio atgimimo patriarchas Jonas Basanavičius (pvz., Bumblauskas 2009: 22). Tačiau įsigilinus į publikacijas *Aušroje*, akivaizdu, kad tą modelį kūrė ne vienas žmogus, o daugelis *Aušros* autorių, ypač prisidėjusių prie leidybinio darbo, kėlusių ir siūliusių temas ir idėjas, rašiusių straipsnius, informacijas ir diskutavusių tarpusavyje (Kaunas 1995; Žentelytė 1995 ir kt.). Tai buvo nedidelė lietuvių inteligentų grupelė, apsiėmusi plėtoti lietuvių *Aušroje*. Prie šio darbo iš tiesų ypač daug prisidėjo J. Basanavičius, nuo studijų laikų mokslinio intereso skatinamas domėjęs istorija, tautosaka, kalbotyra, archeologija, iškėlęs savitą lietuvių kilmės iš trakų ir frygų hipotezę. Tačiau nemažai darė ir Jonas Šliūpas, Andrius Jonas Vištelis-Višteliauskas, Jurgis Mikšas, Martynas Jankus, Jurgis Zauerveinas, Jonas Mačys-Kėkštas, Mečislovas Davainis-Silvestraitis ir kiti. Sekant R. M. Keesingu, galima sakyti, kad ši nedidelė to meto lietuvių inteligentų grupelė prisilietė prie lietuvių kultūros simbolinių sluoksnių gelmių siekdama juos prikelti, išsaugoti ir įamžinti, pildyti, modifikuoti ir puoselėti jų rišlumą. Jie rėmėsi savo visapusiškais žiniomis, apsiskaitymu ir vaizduote, įžvalgomis, socialinėmis politinėmis aktualijomis, globalia perspektyva ir poetiniu nusiteikimu.

Aušra ir didžiama jos tekstų, net ir eiliuota forma rašytų, kaip teigia A. Žentelytė, tai „kultūriniai interdiskursai, kurių svarbiausia funkcija – instituciškai įforminti naujos, lietuvių pagrinde besikuriančios visuomenės kultūrinis ryšius, įtraukti tą visuomenę į nuolatinę kultūrinę komunikaciją“ (Žentelytė 1995: 20). Ji atkreipia dėmesį, kad ne tik *Aušros* turinys, bet ir rašymo būdas, idėjų įforminimo ypatumai *Aušrą* apibūdina kaip vientisą diskursą, kuriame

reikšmingas kiekvienas komponentas, jungtis ir išsidėstymas: *Aušra* kupina naracinių stereotipų, kolektyvinių simbolių, metaforų, mitų (Žentelytė 1995: 20). Galima teigti, kad *Aušros* diskurso vientisumas, jį sudarantys teminiai laukai, jų prasmės, jų komponentų jungtys ir išsidėstymai ir yra to meto lietuvių pasakojimo „apie save“ pagrindai.

Lietuviškumo teminiai laukai

Svarbiausios lietuvybei aktualios temos *Aušroje* iškyla jau pirmojo numerio „Priekalboje“, rašytoje J. Basanavičiaus (B. 1883a). Pirmasis, pačioje lietuviško mėnraščio esatyje glūdintis bei įvairiais pavidalais nenutrūkstamai plėtojamas visuose leidinio numeriuose yra kalba lietuviška. Jos pirmumas sudaro įspūdį, kad kalba yra pirminė lietuviškumo idėja (Tyla 1990; Subačius 1999: 46–52; Baronas, Mačiulis 2010: 253–255; Griškaitė 2013: 191 ir kt.). Tačiau „Priekalboje“ ji čia pat susiejama su antrąja tema – praeitimi, pasakant, kad „kas per nauda butu del wokiszkystes ir slowenystes mums atsizadejus nuog sawo numyletos kalbos lietuwiszkos ir garbingos musu praeitines“ (B. 1883a: 4). Šie du laukai yra glaudžiai tarpusavyje susiję, vienas kitą papildo ir pagrindžia tapdami vieno pasakojimo apie lietuvybę, jos reikalus ir rūpesčius dalimis. „Priekalboje“ kalbos ir praeities sąsaja argumentuojama geopolitiškai, teigiant, kad praradus kalbą, prarandama vieta ir teritorija, o tuo pačiu ir istorija. Sąsajai pabrėžti pasitelkiamas dar ir mokslinis argumentas – perfrazuota kalbininko Jacobo Grimmo tezė: „Unsere Sprache ist auch unsere Geschichte“, pasakant, kad kalba yra mūsų istorija – „Die Sprache ist unsere Geschichte“ (B. 1883a: 6). Mokslo autoritetas ir XIX a. postuluojamą konceptualios sąsajos tarp kalbotyros ir istorijos suteikia argumentui svarumo, objektyvumo ir legitimumo.

Taigi pasakojimas prasideda iškeliant dvi glaudžiai tarpusavyje susijusias idėjas ir temas – kalbą ir praeitį, kaip programinius lietuvybės imperatyvus ir tautines vertybes (plg. Staliūnas 2013; Griškaitė 2013; Subačius 1999; Tyla 1990; Vėbra 1988 ir kt.). Kalbos ir praeities simbolinę vertę sustiprina po „Priekalbos“ patalpintos jas apdainuojančios *giesmės* – Antano Baranausko „Senowes Lietuwos paminejimas“ (A. 1883) ir Andriaus Jono Vištelio-Višteliausko „Lietuwiszkoji kalba“ (J. A. W. L. 1883). Giesmės ir jų išdėstymo eilės tvarka, šį kartą pirmenybę teikiant praeičiai, dar kartą paliudija šių teminių laukų glaudumą ir simetrinį lygiavertiškumą.

Bet giesmės kaip žanras atskleidžia dar vieną pasakojimo aspektą – poetiškumą. Būdinga, kad lietuvybę išreiškiantys motyvai *Aušros* numeriuose dažnai pateikiami eilėmis, kaip ir, anot Vinco Maciūno, XIX a. pradžios Lietuvos istoriografijoje (Maciūnas 1939: 229–240). Tai pastebėjo ir mėnraščio autoriai, dėl poezijos vertės lietuviškumui skleisti *Auszroje* kilo diskusija. Jonas Mačys-Kėkštas

straipsnyje „Musu vargai“ parašė: „Iš tikruju įstabu matyti, kaip kūne visi dabarnykszczei Lietuvinkai griebiasi už eiliu. Tur buti, kiekvienas iš eiliarasziu laiko sav per reikmenę pradėti savo trusą plote tėviszkumo raszymu eilucziu. <...> O naudingas knygąs, t.a. gyvenimiszkas, ar raszo kas?“ (Kėksztas 1885: 258–259).

Tačiau Jurgis Zauerveinas jam atsakydamas straipsnyje „Medega ir dvasė“ dar kartą pabrėžė poezijos vertę tautiškumui išreikšti: „Kur tautiszkas *gyvastis* yra, ten yra ir tautiszka *poėzija*. Ir kur *poėzijos* nėra, ten ir tautiszko *gyvasties* jau bus galas“ (Silvatikus (D-ras G. J. J. S. išz Gr.) 1886: 3–4). Jis teigė ir pabrėžė, kad poezija yra „tikrasis, gilusis ir augsztasis szirdies sujudinimas, ans dyvinasis visos mislies, viso vidutinio žmogaus buk į padangę pasikėlimas <...> *kuno* ir kuniszko bagotumo reikia ant *czėso*, *dvasės* ir dvasiszko bagotumo ant *amžiu amžiu*“ (Silvatikus (D-ras G. J. J. S. išz Gr.) 1886: 4–5). Jam pritarė Stanislovas Dągilis, sakydamas, kad „poėzija yra iszreiszkimu tobulos grožybės, taip vadinamo įieszkinio (idealo)“ (S. D. S. 1886: 6). Lygindamas poeziją ir prozą ir remdamasis Antano Baranausko poema „Anykščių šilelis“ bei Prano Lipšto straipsniu *Aušroje* „Apraszymas žemės turtū“, 1883 m., jis bandė pagrįsti poezijos ir prozos lygiavertiškumą: „proza paverczia daigtus į mislis, poėzija – mislis į daigtus, ana uždūda darbą protui, szī – jausmui, ana parodo tikrą teisybę, kas yra, szī – iszmislytą, poėtiszką teisybę, t.e. kas szeip ar taip galētu būti, nors isz tikro ir nėra“ (S. D. S. 1886: 9). Tačiau J. Mačys-Kėkštas nesutiko: „Berods, labai butu smutna, jeigu dirvoje lietuviszkos tėvynainės necziulbētu balsai poėtu ir giesmininku. <...> Poėzija reikalinga, bet dusyk reikalinga – rupinties apie draugijiszką ir ukiszką buvį tautos“ (Maczys (Kėksztas) 1886: 163).

Vis dėlto, nepaisant skirtingų nuomonių, lietuvių pasakojimas „apie save“, ypač jo istorinė dalis, buvo supoetintas ir romantinis, estetizuotas, darantis emociinį poveikį ir tuo išskirtinis (Vėbra 1988: 52). Tą įspūdį ypač sustiprino istorinės poemos, kurių ne viena buvo publikuota įvairiuose *Aušros* numeriuose. Pavyzdžiui, Vladislovo Sirokomlės-Kondratavičiaus, *Aušroje* vadinamo Kundraičiu, poemos „Margiris“ ir „Piaštų duktė“, Tomo Žičkaus poemos „Birutė“ ir „Istoriška daina apie Vilnių ir jo karalius nuo 1320 iki 1492 metų“ ir kt. Poezija lietuviybės temą ištraukė iš pasaulietinių įvykių kasdienybės ir perkėlė ją į sakralią erdvę apgaubdama jausmine aura, kurdama vertybinius atskaitos taškus ir lietuviškąją tautinę erdvę paversdama kokybiškai kitokia nei eilinė kasdienybė (Subačius 1999: 48; plg. Eliade 1997: 15–21). Toks lietuviškojo pasaulio sakralizavimas, Mircea Eliades žodžiais tariant, tai pasaulio, pasirinkto gyventi kaip šventyklos, įkūrimas ir pašventinimas, jo patalpinimas savasties centre ir idėjinis apgyvendinimas (Eliade 1997: 36–38).

Kalba ir praeitis – tai lietuvių pasakojimo „apie save“ dalys ir lietuviybei reikšmingi jo teminiai laukai bei kultūriniai simbolinių vaizdinių ištekliai. Tačiau tarpusavyje jie skiriasi instrumentiniu veikimu. „Priekalboje“ matyti, kad *tautos*

(*giminės*) praeitis yra lietuvių suasmenintas lietuvybės turinys, kaip tautos gyvenimo aprašymas ar autobiografija (plg. Subačius 1999: 40–46; Černiūtė 2016: 51):

Kaip kiekvienas Zmogus, atsimindimas wisą sawo giwenimo begi, atsižiuredamas atgalios mato ir numano, kas jis ira buwes ir kuomi tapęs, supranta, koku sawo inpatibiu delei jis tapęs toks, o ne kitoks; taip ir wisa musu gimine (tauta) turetū atminti ir pažinti praėjusi laiką, kuri ira giwenus ant szios Lietuwos žemes, ir wisus laimingus ir nelaimingus atsitikimus, kurie sziokiu ar tokiu budu padare musu giminę tokią, kokią szendie regime (B. 1883a: 6).

Praeitis čia yra kolektyvinio „aš“ pasakojimas, savaip struktūruojantis kultūrinę patirtį, laiką, įvykius ir objektus (Langness, Frank 1981). Pasakojimu tvarkoma istorija, daiktai, dalykai, vertės ir idėjos kviečiant surinkti, įvertinti ir aprašyti tai, kas pergyventa, užgyventa, paveldėta, kas garbinga:

Musu tad ipatingiausias rupestis bus – duoti pažinti musu broliams Lietuwoj nusidawimu senowes gadines ir weikalū musu garbingu sentewiu, kuriu darbus ir tewiszkes meilę užmirsę nežinome mes patis, kuriu tewu esame sunus bei nepoczei (anukai, waiku waikai) <...> todelei pirmu pirmiausei turime pažinti jūju senowiszką giwenimą, budą, dabą ir tikibę, jūju darbus ir rupesczius <...> rinkti ir apraszineti wisokius lietuviszkus senowes paminklus ir liekanas (kas liko), isz kuriu galima pažinti giwenimą, budą, dabą, senowiszką tikibę musu senelia (B. 1883a: 6–7).

Tai tarsi savos *tautos*, *Aušroje* vadinamos ir *gimine*, genealogijos sudarymas, kurioje identifikuojami žmonės – tėvai ir protėviai, jų elgsena ir įvykiai, asmeniųjų biografijų dalys, prie jų prisišlieję medžiaginiai objektai, patvirtinantys pasakojimo autentiškumą. Žinios apie praeitį čia glūdi ne tik istoriniuose šaltiniuose, bet ir tautosakoje, padavimuose ir dainose, daiktuose ir archeologiniuose radiniuose, o pats pasakojimas įgyja tautinio epo pavidalą. Taip *Aušros* pirmojo numerio rubrikoje „Musu knigos“ Jurgis Mikšas įvertina anotuojamą knygą *Witolorauda, giesme isz padawimu Lietuwos, lenkiskai per J. J. Kraszewskį suraszita. Lietuwiszka iszgulde su iszreiszkimais nepaprastu žodziu J. A. W., Lietuwis. – Poznaniuje, 1881 m.*, sakydamas, kad „Kas Grikonams Odisseja su Ilijada, Rimijonams Enejida, Zidams senasis testamentas, krikszczionims naujasis testamentas – tai mums, kaipo Lietuwiams, szita giesme Witolorauda, pirmoji dalis anos didziosios epopėjos wardu Anapielas“ (M. 1883a: 18).

Taigi praeitis čia yra ne objektyvi tautos istorija, bet kultūrinis darinys, užpildytas žodiniais pasakojimais, istoriniais veikalais, archeologinėmis liekanomis ir paminklais, folkloriniu palikimu, poetizuotas ir sudarytas, remiantis sėkmės ir garbingumo kriterijumi. Praeitis čia tarsi „statybinė“ lietuviškojo pasaulio medžiaga (plg. Castells 2006: 23).

O lietuvių kalbos veikimas ir vertė glūdi kitame lygmenyje. Kalba, *Aušros* autorių požiūriu, yra instrumentas, padedantis klasifikuoti dalykus, išlaikyti ir

surišti lietuviškoje plotmėje. Tai komunikacinė erdvė, į kurią patekę visi dalykai tampa lietuviški, ir priemonė bei būdas matyti pasaulį savaip. Kalba turi visuo-
menę integruojančią prasmę. Bet kaip „prigimta kalba“, „sava kalba“, skirtinga
nuo svetimos, ji yra ir tautinės tapatybės žymuo (B. 1883b). *Aušros* straipsniai
atskleidžia, kad kalbos instrumentinis veikimas apima daugybę dalykų: lietu-
vių kalbos rašymą lotyniškais rašmenimis, lietuvių apšvietą per kalbą, lietuviškų
mokyklų (*mokslinyčių*) poreikį, vaikų auklėjimą ir mergaičių švietimą, lietuvišką
pavardžių rašymą, lietuvių kalbos gramatiką ir žodyną, lietuvišką mokslo kalbą,
raštiją, literatūrą, lietuvišką laikraštį ir knygą bei daugybę kitų. Lietuvių kalba,
lotyniški rašmenys, laikraštis, knyga, mokykla – tai ir politiniai rūpinimosi kal-
ba pavidalai, kurių aktualumą sustiprina to meto Rusijos imperijos lietuviškos
spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas. Stanislovas Dagilis straipsnyje „Lie-
tuviau raszliawa“ kalbai ir rašmenims suteikia istorinį pagrindimą. Pradėjęs nuo
pirmosios lietuviškos knygos, Martyno Mažvydo *Katekizmo*, jis sugrįžta į anks-
tesnius Lietuvos krikšto, kunigaikščių Mindaugo, Kęstučio ir Vytauto, norėjusio
„padariti lietuviszką kalbą rasztiszką ir rēdiszką“, laikus (Dagilis 1884: 22):

O kad norētumėme priminti tą atidę įvedimo krikszczioniszko tikėjimo Lie-
tuvoje ir kriksztijimo lietuviu, ir aną neveidmainingą milėjimą lietuviszkos kal-
bos ir lietuviu tautos Didžio Kunigaikszczio Lietuvos Vitauto, kurs pats mokino
lietuvius ir žamaiczius krikszczioniszko tikėjimo ir poteriu: tadą galētumėme
nustikėti, jūg turėjo būti raszitos ir spaudintos lietuviszkos kningos pirm tu jau
augszcziaus minētu; nēs Didis Kun. nesikakino vien tik apkriksztijimu lietuviu,
bet rupinosi ir apie ju apszvietimą (Dagilis 1884: 22)

Taip kalba kuriamas lietuviškojo pasaulio tęstinumas, jai suteikiama poli-
tinė galia. Kalba, rašmenys, knyga, mokykla čia iškyla kaip kertiniai lietuviybės
ženklai, paverčiantys bet kurį kontekstą, diskursą, pasakojimą lietuvišku. Ir ne
tik pasakojimą, bet ir asmenybes – mūsų mokytus žmones, raštininkus, tylus
dainų ir giesmių rašytojus, kuriuos užmarštis sentėvių kalbos, tėvynės išsiža-
dėjimas nugramzdino į tamsą. „Tiktai musu gadinėje Valenaviczia, D. Poszka,
Strazdelis, Rimaviczia, S. Daukantas, Ivinskas, Valanczauskas, Songaila, Dauk-
zas ir kiti pakėlė papartį lietuivistės. Labiausiai Daukantui prideri tame daigte
paminklė“ (J. Szl. 1884: 1). Akivaizdu, kalba įtakingai braižo etnines ir tautines
bendruomenines ribas.

Tačiau šalia kalbos ir praeities yra ir dar vienas teminis laukas, jau pirma-
me *Aušros* numeryje bandantis užimti deramą vietą ir tapti lietuvių pasakojimo
„apie save“ dalimi. Tai *daba* arba kultūra. Ji yra įvardinta J. Basanavičiaus „Prie-
kalboje“, kur sakoma, kad „pirmu pirmiausei turime pažinti juju senowiszką
giwenimą, budą, dabą ir tikibę“ (B. 1883a: 6). *Lietuvių kalbos žodynas* sako, kad
daba reiškia prigimtį, būdą, paprotį. J. Šliūpas *Aušroje daba* sutapatina su kultūra
(J. Szl. 1884: 7). Tačiau „Priekalboje“ *daba* savarankiškai neišskleista, ji integruota

į praeitį kaip tėvų ir protėvių paveldas. Nedrąsiai ši tema dar kartą iškyla to paties pirmojo numerio rubrikoje „Musu knigos“, nors irgi lieka nepastebėta. Šioje rubrikoje J. Mikšas šalia I. Kraševskio *Witoloraudos* pristato ir antrą knygą – *Jaunasis Robinzonas, pasiskaitymo knigeles, lietuviszkai suraszitos E. Radžiuno, mokiotojo Tuseiniuos, Klaipedoj spaudištos pas Holcą bei Szernų*, 1883 m. (M. 1883b). J. Mikšas rašo, kad ši knyga – tai „gražus pasirodymas lietuviszkaj raszliawoj, kad ir apie wisokius wisuotinus atsitikimus isz aplinkines ir toľumo pradedama rasziti“ (M. 1883b: 20). *Jaunasis Robinzonas* – tai Joachimo Heinricho Campe’s knygos *Robinson der Jüngere* (Hamburg, 1779–1780) vertimas į lietuvių kalbą. Išvertė mokytojas Endrikis Radžiūnas⁵, išleista 1883 m. Klaipėdoje⁶. Ši J. H. Campe’s knyga yra Danieliaus Defoe knygos *Robinzonas Kruzas* (*Robinson Crusoe*, 1719) sekimas, sulaukęs turbūt didžiausio populiarumo tarp gausybės Robinzonados žanro veikalų. J. H. Campe’s *Jaunasis Robinzonas*, kaip ir D. Defoe *Robinzonas Kruzas*, – Apšvietos epochos pasakojimas apie visuomenės ir civilizacijos gimimą, perėjimą iš archajinio, primityvaus būvio į modernybę ir miniatiūrinę civilizacijos bei jos raidos istorijos versija (Spaas 1996; Nitschke 2016). J. H. Campe’s *Robinzonas* negyvenamoje saloje iš naujo kuria gyvenimą ir civilizaciją, kitaip nei D. Defoe, bet taip pat kaip ir Jean-Jacques’o Rousseau *Emilis*, neturėdamas jokių įrankių ir reikmenų. Per nuolatinį santykį su gamta jis kuria medžiaginę būtį, taisykles ir kasdienybę eksperimentuodamas, progresuodamas, pereinamas skirtingas technologines pakopas nuo akmens prie metalo, nuo rankiojimo prie gyvulininkystės ir žemdirbystės, nuo gyvenimo pavieniui prie socialinių santykių ir visuomenės, įstatymų, moralės, nuosavybės. Evoliuciniai parametrai, kultūros ir gamtos dichotomija, dinamiška kultūros samprata, pagrįsta ugdymu nužymėta transformacija, socialinės struktūros ir žmonių lygybės idėja, moralės conceptualizavimas čia atskleidžia Apšvietos laikus siekiančias idėjas ir antropologinius kontekstus (Nitschke 2016). Panašu, kad visos šios mintys rado atgarsį to meto lietuviškoje aplinkoje. J. Mikšas, *Aušros* pirmame numeryje anotuodamas šią knygą, pabrėžia, kad tai įdomi ir norą toliau mokytis skatinanti pasaulietinė li-

⁵J. H. Campe’s knygą *Robinson der Jüngere* (Hamburg, 1779–1780) į lietuvių (tiksliau, žemaičių) kalbą pirmasis išvertė Simonas Daukantas. V. Merkys teigia, kad J. H. Campe’s, Vokietijoje žymiausio filantropizmo – edukologinės srovės – atstovo, darbas S. Daukantas susidomėjo dar studijuodamas Vilniaus universitete. Pasirinkdamas versti šią knygą jis, anot V. Merkio, matyt, norėjo populiarinti jaunimui mokslo žinias, visuomeniškumą, praktiškumą, pasitikėjimą savo kūrybinėmis jėgomis (Merkys 1984: 16–17). Pažymėtina ir tai, kad S. Daukantas sulietuvino šią knygą pakeisdamas vardus, vietovardžius lietuviškais. Knygos vertimas Vilniaus cenzūros komitetui įteiktas 1846 m., tačiau knyga liko rankraštyje. Ji buvo išleista 1984 m. (Merkys 1972: 212–213; Merkys 1984; Daukantas 1984).

⁶E. Radžiūno išversta knyga *Jaunasis Robinzonas* yra išleista lietuviškai, tačiau gotiškais rašmenimis. Paminėtina, kad to paties pirmojo *Aušros* numerio rubrikos „Isz lietuviszkos literaturos“ vienoje informacijoje yra svarstomas lotyniškų rašmenų visuotinumai, patogumas ir kviečiama juos, o ne gotiškų rašmenis naudoti spausdinant lietuviškus tekstus.

teratūra lietuvių vaikams, kuriems skaityti dažniausiai tenka religinio pobūdžio lietuviškas knygeles. Jis teigia, kad *Jaunajame Robinzone* aprašoma, „kaip žmogus pradžioje giwenęs, kaip jo giwenimas ir wisas ukiszkas pasilaikimas dien isz dienos gerinėsi, kaip saw reikalingiausius rikus ir padarines su czesu isz prigimtinio stono in kulturą eidamas insitaisęs“ (M. 1883b: 20).

Šios knygos pristatymas pirmame *Aušros* numeryje, kuriame nėra viena publikacija nėra atsitiktinė, ir kvietimas ją skaityti yra iškalbingas. Kultūros ir jos kūrimo aktualizavimas, kultūrinės transformacijos iš primityvios būsenos į civilizuotą ir progreso sureikšminimas, galima spėti, įkūnija to meto lietuviškąsias socialines politines aktualijas, o kvietimas pažinti tolimą, kitą ir kitokį pasaulį kviečia plėsti žinojimo horizontą. Atrodo, kad to meto Europos idėjos ne tik sušaukė atgarsio Lietuvoje, bet ir galbūt nusėdo lietuviškojo pasaulio semantiniuose giluminiuose sluoksniuose.

Simboliniai vaizdiniai ir prasmės

Kalba, praeitis ir *daba* (kultūra) – *Aušros* leidimo pradžioje pasiūlyti programiniai lietuviybės teminiai laukai, kristalizuojantys, pagrindžiantys ir išskleidžiantys tautinės savasties turinį ir prasmes. Jie yra konkrečios lietuvių pasakojimo „apie save“ teminės sritys, bet ne medžiaginius atitikmenis turintys simboliniai vaizdiniai. Šių laukų veikimas skirtingas. Kalba turėjo klasifikacinę ženklinę prasmę ir sieta su strateginiu veikimu, *daba* (kultūra) suprantama kaip praeities dalis, tėvų ir protėvių paveldas. Tuo tarpu užduotį lietuviškumą užpildyti turiniu prisiėmė praeitis, nuo pat pradžių tapusi įtakingu simbolių vaizdinių šaltiniu. Būtent praeitis pateikė vaizdinius, kuriais *Aušroje* prasideda lietuvių pasakojimas „apie save“.

Piliakalnis ir miškas (sengirė)

Pirmame *Aušros* numeryje publikuojamas tęstinis, Lietuvos praeičiai skirtas J. Basanavičiaus straipsnis arba studija „Apie senowes Lietuwos piles“, spausdintas visus metus nuo pirmojo 1883 m. numerio iki pirmo–trečio 1884 m. numerio (Bassanawiczius 1883; Bs. 1884a). Tai piliakalnių ir senosios Lietuvos pilių aprašymas. Archeologai šį straipsnį priskiria Lietuvos piliakalnių surašymui, nors pabrėžia, kad jis, rašytas romantizmo dvasia ir remiantis rašytiniais šaltiniais, davė pradžių populiariems straipsniams apie piliakalnius, kuriuose rašytinių šaltinių duomenys susipina su autorių išpūdziais, žmonių pasakojimais, archeologiniais duomenimis (Zabiela 1995: 20). Šiame J. Basanavičiaus straipsnyje iškyla ir pirmasis vaizdinys – piliakalnis. Kaip jo pabaigoje pabrėžiama, piliakalnis yra vienintelis išlikęs lietuvių sukurtas medžiaginis objektas, senosios Lietuvos praeities liudytojas:

Kas-gi bet liko mums nū musu tėvu? Atsakimas trumpas: - rasztai apie ju senovės veikalus ir... pilekaliai – tai visos musu istorizkos liekanos. Rasztus paliko daugiausiai vokiecziai <...> Pilekalnius vien patis musu prabocziai supilstē; szitie tad kalnai ira tai vienintelēs liekanos tėvu musu darbo. Kitos tautos turi daugibę visokiu senovės puikiu palaiku, kuriais gērisi; mēs vėl galime gēretiesi ir girtiesi vien pilekaliais supiltais musu tėvu rankomis, – tais pilekaliais, kurie ir tolimiausiems vaiku - vaikams liudis apie garbingus žilosios senovės prabocziu musu veikalus! <...> Jei Lietuva iki sziai dienai giva dar liko, tūmi mēs kalti asame stipribei musu garbingu proseniu bei pražilusiems pilekaliais (Bs. 1884a: 51–52).

Pradėjęs pasakojimą piliakalniu, jo pavadinimu, vieta kraštovaizdyje, jo įrengimu J. Basanavičius pereina prie statinių ir Lietuvos pilių, karybos, lietuvių kovų su kryžiuočiais istorijos, konkrečių pilių vietų aprašymo, o pabaigoje sugrįžęs prie piliakalnio pasako, kad „visi szitie pilekaliai – juk tai senovės piliu – mažesniu ir didesniu – vietos!“ (Bs. 1884a: 48). Taip piliakalnio vaizdinys ne tik išskleidžia žinias apie jį patį, bet ir apima pasakojimą apie ant jo stovėjusią pilį ir jos gyvenimą, žmones ir istorines asmenybes, istoriją ir įvykius, padavimus ir legendas, karybos istoriją ir Lietuvos viduramžių epochą. Simbolinį piliakalnio įprasminimą Lietuvoje yra ypač sureikšminę istorikai (pvz., Baronas, Mačiulis 2010; Kulevičius 2013; Černiūtė 2016 ir kt.). D. Baronas ir D. Mačiulis pabrėžia, kad piliakaliai, ta kraštovaizdyje regima ir padavimais apgaubta, praeitį sauganti vieta, yra iškalbinga Lietuvos kovų su kryžiuočiais, narsos ir ištikimybės tautai liudytoja (Baronas, Mačiulis 2010: 255–256). Tai lietuviškos savasties ir tautos dvasios išraiška, kovos už tautos laisvę simbolis, simbolinis neišlikusių pilių atitikmuo (Kulevičius 2013: 185, 187). Lietuvos praeitį įkūnijantis piliakalnio vaizdinys yra kompleksiškas ir daugiabalsis savo asociatyviomis prasmėmis.

Piliakalniu prasideda etnografinis pasakojimas apie Lietuvą ir XIX a. lenkų etnologo bei etnografo Oskaro Kolbergo veikale *Litwa [Lietuva]*, kuris pagrįstas paties O. Kolbergo tyrimais, taip pat Mikalojaus Akelaičio, S. Daukanto, Jozefo Jaroszewicziaus ir kitų rankraščiniais ir publikuotais darbais (Kolberg 1966). Nors jo pirmojo skyriaus „Kraj“ (Kraštas) pirmasis poskyris „Pilokalnis“ pavadintas lietuviškai, yra trumputis ir aprašytas remiantis A. Osipowicziaus publikacija *Tygodnik Ilustrowany*, 1867 m., jo iškėlimas į pirmą vietą yra prasmingas. Piliakalnis čia, kaip ir J. Basanavičiaus straipsnyje, apima Lietuvos istoriją ir yra ne kraštovaizdį ar jo savitumą, bet praeitį liudijantis įvaizdis (Čepaitienė 2015).

Tačiau žmogaus rankomis įrengtas piliakalnis, nuo amžių likęs nenaudojamas pagal paskirtį, kraštovaizdyje neišsiskiria iš natūralių kalvų. Jo išskirtinumą liudija ne tik ir ne tiek kultūrinė atmintis, kiek mokslinis žinojimas. *Piliakalnį* reikia atrasti, gauti žinių, kurios jį taip įprasmintų. Reikia sužinoti, kad tai lietuvių, o ne, kaip žmonių legendos pasakoja, švedų rankomis supiltos kalvos (Bassanawiczius 1883: 15). Ir tai įvyko XIX a. pirmoje pusėje, kai piliakalnį Lietuvoje atra-

do archeologijos mokslas, jį užpildęs mokslinę ir kultūrinę prasmę turinčiais radiniais (Zabiela 1995: 18–19). Istorijos mokslas, rašytiniai šaltiniai ir tautosaka jį apgaubė žiniomis ir pasakojimais. Krašto tyrėjai, keliautojai, praeities mylėtojai, menininkai jį išpopuliarino (Zabiela 1995: 17–20). Tačiau piliakalnis išliko ir konkretus gyvenimiškas objektas, esantis šalia daugelio ir daugeliui matomas, fiziškai artimas ir atpažįstamas – natūralus ir medžiaginis savosios simbolinės būties atitikmuo (plg. Douglas 1996). Kaip vėliau rašė J. Basanavičius, „ant šių kalnų, galiu drąsiai sakyti, susitvirtino mano lietuviškumas“ (Basanavičius 1997: 8–9; plg. Baronas, Mačiulis 2010: 255).

Vis dėlto piliakalnis, kuriuo *Aušroje* prasideda pasakojimas apie Lietuvos praeitį, nors yra ir pirmasis, bet ne vienintelis to pasakojimo pradžios vaizdinys. Kaip vėliau paaiškėja, yra dar vienas – tai miškas arba sengirė. Poetišku miško vaizdu ne kartą pradedama Lietuvai ir jos praeičiai skirtas straipsnis, poema ar eilėraštis: „O miszkai musu Lietuvos žali!“ (Aglė 1884: 416) arba „Palei Kauną, vidur giriu,“ (J. Kaln. 1886: 81). Mišku prasideda ir J. Basanavičiaus straipsnis „Isz musu praeigos. II. Žinēs apie pirmus Lietuvos gyventojus“, kuriame jis cituoja vaizdingą miško aprašymą iš S. Daukanto *Būdo senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (Daukantas 1988[1845]):

Visas pakrasztys jurės, arba baltosios marės, kurį szian dien Prusija, Lietuva ir Latvija apima, butent tarp upiu Vistulės (Vyslos) ir Dunos (Dauguvos), gilioje senovėje buvo traszkančiomis girėmis apžėlęs. „Neįzengiami puszynai, eglėnai, beržynai, aržūlynai, nū amžiu amžiu suaugę niuksojo ir visi vienu viena gire buvo, upėmis tiktai ir upeliais iszvagota <...> visas krasztas viena gire niuksojo, į kurios tankmę ne vien gyvolis, bet ir žmogus negalėjo įlįsti. Nū audru ir vėtru sukritę, gulėjo ant kits kito suraizgyti pražilę aržūlai, eglės, beržai, puszys, vinksznos, skrob lai; vūsei, klevai puvo ant kits kito nū karszaties iszvirte, žemę krėsdami augantiems ant savęs sunams ir dukterims, kelei klėbeis neapkabinomoms <...>“ (Bs. 1885: 105, J. Basanavičiaus citata iš Daukantas 1845: 12–14).

Ilgą miško, jo medžių, tankmių ir neižengiamumo aprašymą J. Basanavičius pabaigoje apibendrina pasakydamas, kad „[t]okia tai žemė vandenemis apstingą, girėmis apžėlusi, Lietuviu tautai teko“ (Bs. 1885: 107). Būdinga, kad šiame straipsnyje, kaip ir kituose *Aušroje*, taip pat ir S. Daukanto *Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, šalia miško atsiranda dar ir vandenys – upės, pavyzdžiui, Nemunas arba marios, Baltijos jūra. Upės ir vandenys, jų pavadinimai žymi geografinius lietuvių gyvenamosios teritorijos parametrus.

Taigi miškas *Aušros* publikacijose vaizduojamas kaip lietuvių pasaulio pirmapradė būtis, gamta, kuri yra laukinė ir kurioje vyksta tautos įsikūrimas ir prasideda istorija: „Prigimtinę žamę miliu/Ir jos žmones misliu giliu/Ir tūs miszkus, aglinėlius,/Smulkius musu žolinėlius“ (Aglė 1883: 254–255). Arba anot M. Davainio-Silvestraičio „Pasakos apie Palemoną“:

Užnemūnija (Užgiriniame Trake), sziądien Suvalku rėd., giveno žamaicziu sentėviai, kurie buvo labai dievobaimingi žmonės ir laikė savę už szventus. <...> Szios dienos Žamaitijoje buvo tūmet girės be galo ir be kraszto, sako ir giventoju, kaimu ir piliu czia dar nebuve; tik vilku gaujos staugė ir meszkos murmėjo (Davainius 1884: 59–61).

Miške glūdi ir paslėpta, uždengta Lietuvos praeitis: „Miszkas užia, girė gau-džia, / Vėjas medžiu szakas laužo, / Nuliudimas manę spaudžia, / Kaip apcugais szirdį gniaužo. / Liudnas balsas žalios girės / kaipo kardas perver szirdį: / Stovi visas kaip pastyręs, / Rodos, szneką miszko girdi. / Szneka pilna atminimu / Apie buvusias gadynes“ (Zvalionis 1885: 194–195). Tačiau ir šiuo atveju miškas atstovauja laukinei gamtai. Andreas Roepstorffas ir Aušra Simoniukštytė straipsnyje „Modernus lietuviškasis identitetas – šimtmetį at/kuriama tradicija“ pažymi, kad net ir XX a. pabaigoje lietuvių intelektualai vienu iš lietuvybės požymių laikė ypatingą santykį su gamta. Jie teigia, kad ši lietuviškumo idėja iškilo XIX a. devintajame dešimtmetyje ir dar anksčiau⁷ (Roepstorff, Simoniukštytė 2001: 148).

Pažymėtina, kad pasakojimuose apie praeitį miškas apibūdinamas poetiškai. V. Merkys, atkreipęs į tai dėmesį S. Daukanto veikaluose, klausia, kokia yra tokių beletrizuotų miško vaizdų prasmė istorijos veikaluose (Merkys 1991: 105). Tačiau taip kuriamas miško kaip lietuvių apsigyvenimo vietos ir jos pirmapradės gamtos kaip įsikūrimo pradžios kultūrinis vaizdas. Antropologai yra pažymėję, kad Apšvietos epochos tradicijoje plėtojami visuotinės istorijos projektai dažnai talpina ne tik istorinių faktų, bet ir kultūrinių bei socialinių dalykų ar aspektų aprašymus (Launay 2010: 19–23).

Taigi miškas ir piliakalnis yra du lietuviškumo vaizdiniai, lietuvių pasakojimo „apie save“ pradžia ir kartu to paties kraštovaizdžio dalys (plg. Černiūtė 2016: 49–50). Tačiau jų kultūrinės prasmės skiriasi. Miškas – tai gamta, natūrali, laukinė ir necivilizuota, kaip ir jame apsigyvenęs žmogus. Piliakalnis yra žmogaus įrengtas, „tėvu musu darbo“ (Bs. 1884a: 51). Savitas ne tik jo įrengimas, bet ir jo paskirtis būti sakralia žmogaus įsikūrimo vieta, pilies vieta, pilkapiu ar alkakalniu. Piliakalnis vienareikšmiškai atstovauja kultūrai, civilizacijai. Antropologiniu požiūriu šie du vaizdiniai – miškas ir piliakalnis – yra priešybėje vienas su kitu, kurią išreiškia gamtos – kultūros dichotomija. Bet pasakojimuose jie išsidėsto chronologiškai. Pradėjus nuo miško, lietuvių apsigyvenimo vietos, po to pereinama prie piliakalnio, pilies, miesto, kuriuos jie pastato, įkuria. Tai prasminė struktūra, kurios skirtingas dalis sieja ne tik jų priešybė, bet ir chronologija. Taip lietuvių pasakojimas „apie save“, prasidėjęs vietos apibūdinimu ir apsigyvenimu joje, plėtojamas nuosekliai ir autentiškai. Vis dėlto ne vien tik

⁷Lietuvių, kaip gamtos vaikų, vaizdinį ir lietuviškumo santykį su gamta XVIII–XIX a. lietuvių, prūsų aprašymuose yra pažymėjęs V. Maciūnas, pabrėždamas J. J. Rousseau idėjų įtaką (Maciūnas 1939: 245–248).

chronologinė logika įprasmina šią jungtį. Ją įprasmina ir socialinės kultūrinės evoliucijos paradigma. Pasakojimas, prasidėjęs miško vaizdiniu ir vėliau perėjęs prie piliakalnio, pilies ar miesto liudija evoliucinę gyvenimosi raidą, pokytį iš gamtos į kultūrą, iš laukinės būsenos į civilizaciją. Evoliuciniais parametrais nužymėtas santykis tarp miško ir piliakalnio, gamtos ir kultūros siekia tapti vienu svarbiausių lietuviškosios semantinės sistemos postulatų. Jo gilumoje glūdi XIX a. moksliniuose kontekstuose plėtojama teorinė socialinės kultūrinės evoliucijos idėja. Ji suponuoja ne tik transformaciją iš gamtos į kultūrą, bet ir dinamišką kultūros sampratą, sureikšminančią nuolatinį judėjimą, kultūrinį pokytį, modernumo ir progreso siekį.

Kita vertus, miškas ir piliakalnis, nors ir susiję tarpusavyje, išlieka du skirtingi, savarankiški, daugiaprasmiai ir naujiems simboliniams dariniams atviri lietuviškieji vaizdiniai. Kiekvienas jų pajėgus kurti savąją autonominę semantinę sistemą, nusidriekiančią į kitas sritis ir asociatyviai prigludžiančią besišliejančius vaizdinius (plg. Turner 1975: 154–155). Miško ir piliakalnio vaizdinių atvirumas ir savarankiškumas jau *Aušroje* išsiskleidžia daugeliu balsų ir aspektų.

*O gal lapinė kepurė ar vis tik namas?*⁸

Praėjus metams nuo *Aušros* leidimo pradžios laikraštyje dar kartą iškilo klausimas, kokios temos, sritys, dalykai ir aktualijos yra svarbiausi plėtojant lietuvių kultūrą. 1884 m. pirmame–trečiame *Aušros* numeryje J. Šliūpas publikuoja savąjį programinį straipsnį „Tikrasis jėszkinis tēviniszkumo“ (J. Szl. 1884), persvarstantį lietuvių išreiškiančių teminių laukų aktualumą ir vertę. J. Šliūpas pabrėžia ne praeities ar kalbos, bet kultūros, bendruomeninius ir visuomeninius, kitaip tariant, socialinius prioritetus⁹. Jis pradeda straipsnį tuo, kad visi lietuviai „matosi žustą“, bet skirtingai žiūri į tą žūtį:

Vieniems gailu kalbos, taip szvelnios ir taip senos, ir jie szaukia galvą susiėmę, kad lietuviai susimilę ant savo tėvų palaikitu ją tolimesniems amžiams, isztaisidami savo raszliavą ir įtasisdami mokslavietes. Kiti vėl svaitį apie politiszką Lietuvos atgijimą ir apie naują karinį vainiką, kuriūmi lietuviu kakta apsikaiszizianti. Tretieji ant galo turi įpatų jėszkinį. Jie nori, kad lietuviai įgitu apszvaistą, o per apszvaistą įgautu turta, o per apszvaistą ir turta – ramumą ir laimę (J. Szl. 1884: 2).

J. Šliūpas kviečia sureikšminti *draugijinius*, t. y. bendruomeninius, socialinius reikalus, žmonių sukibimą. Plečiantis draugijiniams reikalams, sako jis,

⁸ Nuoširdžiai dėkoju Aurelijui Giedai už LII Etnologijos ir antropologijos skyriaus konferencijoje „Nacionalumą budinusis etnologija ir antropologija?“, skirtoje Lietuvos 100-mečiui pažymėti, ir vykusioje 2018 m. spalio 25–26 d., Vilniuje, pateiktą klausimą ir komentarą apie *lapinę kepurę*.

⁹ Istorikas Pranas Čepėnas pažymi, kad J. Basanavičius *Aušroje* daugiau akcentavo kultūrinės veiklos svarbą, o J. Šliūpas ir kiti aušrininkai daugiau dėmesio kreipė ir į socialinius klausimus (Čepėnas 1977: 271).

randasi žmonių tarpusavio santykiai, darbo pasidalijimas, plėtojasi pramonė, prekyba, ūkiniai, politiniai, visuomeniniai reikalai, jų įvairovė, randasi ir santykis su „tikrąju visatiszkumu (kosmopolitizmu)“ (J. Szl. 1884: 8). J. Šliūpas lietuvių uždavinį – pasidaryti *tauta* – susieja su *kultūra (daba)*:

Taip tai matome jūg tikrąją uždavą lietuvininku turi būti pasidariti „tautą“. Bet, broliai lietuviai, nestigavokite, kad kalba jau padaro isz draugijos tautą. Kalba tai tiktai papūszalas givojanczio ir mananczio kuno. Jinai pati turi pasigauti, kada *pasigavęs ans sukrautinis, draugijos kunas žengs greitai žingsniu į prieszakį kulturos* (dabos). Daba – tai pirmucziausias daigtas. <...> [D]aba tai nėra koks menkas daigtas, kurį reikėtų tiktai paimti, kad jau ir pasigirti galėtum jį turęs. Daba apima visą gyvenimą – ir draugijinis rėdas, ir ekonomiszkas buvis ir apszvaista ir doros plotis ir gėris paprocziu – tai vis įeina į aną menką žodelį „daba“. Taigi tikriejie tėvinininkai ir turi pripažinti galu galą ju darbsztumo esant įkurti lietuviszką dabą (J. Szl. 1884: 7).

Aušros „Priekalboje“ įvardintą ir praeičiai priskirtą *dabą* ir jos svarbą lietuviškumui išreikšti J. Šliūpas ištraukia iš praeities, iš senoviško gyvensenos būdo ir teigia, kad *daba* yra dabarties reikalas. Ypač reikšminga yra tai, kad *dabos* sąvoką jis sutapatina su *kultūros* sąvoka, ją akivaizdžiai vartodamas antropologine arba etnologine prasme. J. Šliūpas pabrėžia kultūrinį lietuvių papročių savitumą jiems priskirdamas „pradedant nū sątūkiniu įmoniu (svodbinės rėdos), o baigiant ant aptaiso ir namu statimo“, tai yra pradedant santuokos institucija ir baigiant apranga ir namo statyba (J. Szl. 1884: 7). J. Šliūpo kultūros bei bendruomeninės sanklodos sampratos ir kultūrinių raiškų pavyzdžiai neabejotinai primena XIX a. antrosios pusės etnologijos ir antropologijos mokslų požiūrį ir svarbiausias to meto temas Europoje ir Amerikoje, kaip ir objektus, kuriais buvo argumentuojami kultūriniai savitumai ir skirtumai, – tai šeima ir santuoka, namas arba būstas, apranga.

J. Šliūpas straipsnyje netiesiogiai nuvertina ir pilies vaizdinį sureikšmindamas lietuvių valdovų istorinių nesėkmių aspektus ir hierarchines pilies, kaip valdovų vietos, prasmes. Pateikdamas *paveikslą* iš Lietuvos praeities apie kovas su kryžiuočiais ir pilių statybą, kunigaikščių valdymą, jis pabrėžia valdovų nepajėgumą atremti gretimų tautų ekspansiją, o galiausiai Abiejų Tautų Respublikos padalijimą, kai „lietuviai per neapsižiurėjimą vadovu, tekome į spąstus lenku, sziądien-gi lietuviu didmeną valdo maskoliai ir Vokietijai priklauso platokas kampas“ (J. Szl. 1884: 6).

Taigi J. Šliūpo straipsnis iškėlė siekį lietuviškumą aktualizuoti dabartyje ir socialiniuose kultūriniuose kontekstuose. Tame pačiame pirmame–trečiame 1884 m. *Aušros* numeryje pradedamas publikuoti tęstinis Petro Vileišio straipsnis „Medega statant trobas“ (Gintautis 1884–1885). Atrodytų, jis neturi nieko bendra su J. Šliūpo straipsniu. Vis dėlto P. Vileišio straipsnio objektas – namas, J. Šliūpo paminėtas kaip vienas iš kultūrinių objektų, išreiškiančių lietuviškumo papročių

savitumą. P. Vileišio straipsnyje daugiausia pateikiamos techninės žinios apie namo statybą ir medžiagų, naudojamų statybai, paruošimą: medienos, akmens, plytų, juos rišančių medžiagų – kalkių, gipso, molio, jų paruošimo statybai būdų, įrenginių. Nors straipsnis pradedamas pasakojimu apie medį, jo augimą, parinkimą ir kirtimą primenant senovės laikų dailides, kurių namai išstovėdavo šimtus metų, o namų statybos medžiagos klasifikuojamos į prigimtinės ir dirbtinės, jis vis dėlto yra inžinerinis, o ne kultūrinis etnografinis namo statybos aprašymas. Akivaizdu, namo tema, sureikšmintą lietuviškųjų aktualijų kontekste, lieka techninėje erdvėje kaip statybų aikštelėje neįgydama simbolinių kultūrinių prasmų. Tačiau asociatyviai ji sudaro galimybę sugrįžti prie miško ir piliakalnio, pilies simbolinių vaizdinių, jų semantinius laukus papildydama naujomis prasmėmis ir žiniomis. Mat paaiškėja, kad medis ir miškas yra namų statybos produktyvūs gamtiniai išteklių, o namai, turint omenyje ir pilis, išsiskiria statymo ir statybinių medžiagų įvairove. Taip praplečiamos miško kaip laukinės gamtos ir pilies, kaip valdovų gyvenamosios vietos, prasmės.

Tų pačių 1884 m. penktame–šeštame *Aušroje* numeryje pasirodo dar vienas straipsnis – J. Basanavičiaus „Senatvė lapinės kepurės“ (Bs. 1884b), kuris taip pat, panašu, susijęs su J. Šliūpo nužymėta perspektyva per kultūrinius objektus parodyti lietuvių tautos papročių savitumą. Šį sykį pasirinktas aprangos arba *aptaiso* pavyzdys – „lapinė kepurė, kurios senatvę norime parodyti“ (Bs. 1884b: 159). Tai kepurė su didelėmis ausimis, greičiausiai lapės kailio. Anot J. Basanavičiaus, jos buvo plačiai dėvimos ir visų vertinamos Vilkaviškio ir Kalvarijos apylinkėse. Jos pasirinkimą J. Basanavičius straipsnio pradžioje netiesiogiai argumentuoja, sakydamas, kad

Tulose Lietuvos vietose sulig musu dienu užsilaikė sziokie-tokie daigtai, papročiai ir tt. isz didžiai gilios senovės. Neminint jau musu kalbos <...>, musu neviena daina yra senesnė už 2-3 ir daugiaus tukstanczius metu! Tą patį galima sakiti ir apie tulus drabužius, viename ar kitame kampe užsilikusius (Bs. 1884b: 159).

Tačiau straipsnis trumputis ir skiriasi nuo ankstesnio išsamaus J. Basanavičiaus straipsnio „Apie senoves Lietuвос piles“. Siekdamas moksliskai pagrįsti *lapinės kepurės* lietuvišką savitumą ir archajiškumą, o kartu ir kultūrinę vertę, J. Basanavičius pritaiko lietuvių kilmės iš trakų teoriją, papildydamas palyginamosiomis žiniomis iš Herodoto ir Ksenofonto raštų apie trakų galvos apdangalus. Straipsnio pabaigoje pasakoma:

[G]alime sakiti, kad tik *vienu vienoje Lietuvoje* tokios lapinės randamos. Taigi jeigu jau musu dienoze Lietuvis nėko kito senesnio neturėtu, kaip savo lapinę, tai ir tūsik jis pasigirti galėtu, kad jo kepurė ira senesnė už nevieną szios dienos tautą ir kalbą. To dėl rupinkimėsi, kad musu lapinės dar pergiventu szimtu szimtus metu (Bs. 1884b: 161).

Vis dėlto norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kad J. Basanavičius *lapinę kepurę* aprašo kasdieniškai ir statiškai, kaip visiems gerai pažįstamą, nors ir beišnyksiantį valstietiškosios kasdienybės objektą, drabužį, užsilikusį kuriame nors kampe. Pabrėždamas kepurės senatvę, jis ją kaip „liekaną“ uždaro jos archajiškume. Ir tai tampa vieninteliu šio objekto įprasminimu. Jis nekviečia ja domėtis ir rinkti žinių, kaip kad rašydamas, pavyzdžiui, apie upes ir ežerus. Priešingai, pabrėžia, kad *lapinė kepurė* palengva nyksta, jas turi tik senesni žmonės, kurie prie jų yra pripratę. *Lapinė kepurė*, kaip senovės „liekana“, nors ir patvirtinanti kultūrinę evoliuciją, lieka praeityje, evoliucijos nuošalėje ir turi tokia išlikti ir išlaikyti dalykus nepakitusius. Tokia yra jos vertė. Bet, kita vertus, ji tėra įprastas, plačiai paplitęs, liaudiškąją kasdienybę vienprasmiai liudijantis objektas ir ženklas (plg. Turner 1975: 154). Tad jos archajiškumo vertės palyginimas su tautos ar kalbos archajiškumu neįtikina. O bandymas tą archajiškumą pagrįsti lietuvių kilmės iš trakų teorija šį objektą ir vaizdinį galiausiai parodijuoja. Tad suprantama, kad *lapinė kepurė* buvo įvertinta kaip lietuviškumo požiūriu menkavertis objektas, gal net lietuvių atsilikimo požymis ir metafora. Jau *Aušroje* J. Mačys-Kėkštas rašė: „Mes-gi raszinėdami dykam laike eiles arba rupindamies apie lietuviszkas pravardes, lapines kepure ir tolygius dalykus, o tikrus reikalus gentės ir draugijos palikdami užpakalyje, ar niatsiliksim vieni sav, bevadaują savo szeszėlius?“ (Maczys (Kėksztas) 1886: 162).

Taigi siekimas sureikšminti socialines bendruomenines ir kultūrinės aktualijas *Aušroje* buvo bandymas lietuviškąją visuomenę pasukti nuo kultūrinio praeities įsimbolinimo prie dėmesio socialinei struktūrai ir gyvenimiškajai to meto tikrovei (plg. Cohen 1993: 71–75). Tačiau tai ir liko tik bandymas, neįstengęs įsteigti savarankiškos semantinės sistemos ir perkelti diskusiją nuo praeities simbolizmo prie dabarties socialinių ir kultūrinių aktualijų. To nepajėgė padaryti net ir tų pačių 1884 m. pabaigoje pradėtas publikuoti J. Šliūpo straipsnis „Mokslas apie tautinę ukę“ (J. S. K. 1884), kurį ekonomistai vertina kaip pirmąjį lietuviškai rašytą politinei ekonomijai skirtą straipsnį (Rimka 2000). Jame nekalbama apie lietuviškąsias kultūrinės ir socialines aktualijas.

Išvados

Apibendrinant *Aušros* autorių siekius įprasminėti ir išreikšti lietuviškumą norėtusi pabrėžti, kad praeitis, kaip ir kalba ir *daba* (kultūra), yra jų pasiūlyti programiniai lietuviškumo teminiai laukai ir kultūriniai vaizdinių ištekčiai, pasitelkiami kuriant modernių laikų lietuvių pasakojimą „apie save“. Šių laukų instrumentinis veikimas yra skirtingas, o tarpusavio santykis asimetriškas. Tačiau jų sąsajos su moksliniais kontekstais, kaip ir juos pagrindžiančių kalbotyros, istorijos, tautosakos, archeologijos, etnologijos, antropologijos ir net sociologijos XIX a. protodisciplininis ir teorinis integralumas, konceptualizavęs šių, šiandien

skirtingų mokslo krypčių ir disciplinų sąryšius, buvo aplinkybės, kuriomis lietuviškumo raiška *Aušroje* išliko vientisa. Kalbos, istorijos ir tautosakos prieigų vertę lietuviškumui išreikšti kadaise buvo pabrėžęs V. Maciūnas palygindamas *Aušrą* su XIX a. pradžios lituanistine historiografija ir sakydamas, jog „peržvelgę domėjimosi lietuvių kalba, istorija ir tautosaka raidą, matome, kad „Aušros“ gadynės lietuviškosios ideologijos šaknys per visą XIX amžių tiesiasi ir siekia to amžiaus pradžią. Aušrininkai tai ir patys juto“ (Maciūnas 1939: 297). Tad istorikai, prisiminę V. Maciūną ir kitus, galbūt pasakytų, kad tai, kas šiame straipsnyje buvo nagrinėta, jau seniai yra žinoma. Vis dėlto ne viskas. Tarp lietuviškumą išreiškiančių teminių laukų ir vaizdinių *Aušroje* ir XIX a. pirmosios pusės lituanistinės historiografijos yra ir skirtumų.

Pirma, lietuviškumo aktualijose *Aušroje*, palyginti su XIX a. pradžios istoriografija, yra įvykusi nors ir nežymi, bet reikšminga slinktis nuo tautosakos *dabos* (*kultūros*) link. Nors *kultūros* sąvoką jau apibūdino Joachimasis Lelevelis, o *dabos* sąvoką vartojo S. Daukantas, XIX a. pradžios ir pirmosios pusės svarbiausi įvykiai buvo tautosakos, dainų, mitologijos, senovės tikėjimo, papročių kultūrinio savitumo atradimas, rinkimas ir įprasminimas. O *Aušroje* J. Šliūpo pasiūlyta *dabos* ir *kultūros* samprata apima ne tautosaką, tikėjimą ir papročius kaip vertingą praeities paveldą, bet dabartį ir visą gyvenseną – taip pat ir socialinius, ekonominius dalykus – *draugijinį rėdą* ir ekonomišką būvį. Nors ši kryptis *Aušroje* nepajėgė įsitvirtinti kaip savarankiškas ir produktyvus lietuviškumo teminis laukas ir vaizdinių šaltinis, reikšminga yra tai, kad ji buvo aktualizuota viešojoje erdvėje.

Antra, *dabos* (*kultūros*) samprata, jos sureikšminimas *Aušroje* yra susiję su XIX a. Europoje besiformuojančiais etnologijos ir antropologijos mokslais, socialine teorija ir socialinės kultūrinės evoliucijos idėja. Evoliuciniais parametrais nužymėtas santykis, suponuojantis žmogaus ir visuomenės transformaciją iš archajinio, primityvaus būvio į modernybę, iš laukinės į civilizuotą būseną, sureikšminantis visuomenės ir civilizacijos gimimą, kultūros kaitą ir progreso siekį tapo, galima spėti, vienu svarbiausių simbolinės lietuviškumo raiškos semantinio lauko postulatų.

Trečia, socialinės kultūrinės evoliucijos paradigma pasiūlė savitą kultūros, jos apraiškų ir objektų supratimą ir įprasminimą. Taip žvelgiant vertinamas nuolatinis kultūros judėjimas ir pokytis, dinamiškumas ir pažanga, o praeitis ir dabartis tampa du skirtingi, nesusiję diskursai ir kontekstai. Netikėta, kad socialinės kultūrinės evoliucijos požiūriu praeitis, o ne dabartis tampa produktyviu lietuviškumo vaizdinių kultūriniu ištekliumi. Publikacijų analizė *Aušroje* rodo, kad praeitis pateikia simbolinių vaizdinių, argumentuojančių ir atskleidžiančių evoliuciniais parametrais nužymėtą kultūrinę raidą išraiškingsai, efektyviai ir daugiaprasmiškai. Miško ir piliakalnio vaizdai, struktūriškai lokalizuoti lietuvių pasakojimo „apie save“ pradžioje, ir jų prasmės tai patvirtina. Tuo tarpu

dabartyje glūdi socialinę kultūrinę evoliuciją įrodantys, bet jos nuošalėje likę objektai, konceptualizuoti kaip kultūrinės „liekanos“, statiški, uždaryti savo archajiškume ir siekiantys tokie išlikti. Atrodytų, kad dabartyje funkcionuojančios „liekanos“, tie autentiški, dabartyje irgi prasmingi praeities dalykai taip pat galėtų išraiškingai patvirtinti lietuviškąjį kultūrinį unikalumą. Tačiau evoliuciniu kultūros kaitos ir pažangos požiūriu jie, kaip praeities „liekanos“, vienprasmiškai liudijančios atsilikimą, lieka neiškalbingi ir nepatrauklūs. Tad argumentai, pagrindžiantys jų vertę, neįtikina, o juos reprezentuojančių objektų pasirinkimas yra atsainus ir atsitiktinis, kaip tai atsitiko lapinės kepurės atveju. Taigi nepaisant siekio sureikšminti dabarties socialines kultūrinės apraiškas, *Aušroje* kultūrinėje plotmėje įprasminta praeitis išliko svarbiausias ir sėkmingiausias lietuviškumo vaizdinių teminis laukas, išteklius ir šaltinis.

Literatūra

- A. [Baranauskas, Antanas]. 1883. Lietuvos paminejimas, *Auszra* 1: 8–10.
- Aglė [Malinauskaitė-Šliūpienė, Liudmila]. 1883. Musu szalelė, *Auszra* 8–10: 254–255.
- Aglė [Malinauskaitė-Šliūpienė, Liudmila]. 1884. Lietuvos miszkai, *Auszra* 12: 416–418.
- B. [Basanavičius, Jonas]. 1883a. Priekalba, *Auszra* 1: 3–7.
- B. [Basanavičius, Jonas]. 1883b. Mezzofanti ir prigimta kalba, *Auszra* 7: 210–211.
- Baronas, Darius; Mačiulis, Dangiras. 2010. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Basanavičius, Jonas. 1997. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija, 1851–1922 m.* Vilnius: Baltos lankos.
- Bassanawiczius, Jonas. 1883. Apie senowes Lietuowos piles, *Auszra* 1: 15–18; 2: 36–41; 3: 61–70; 4: 97–102; 5: 129–135; 6: 163–169; 8–10: 236–242;
- Bs. J. [Basanavičius, Jonas]. 1884a. Apie senowes Lietuowos piles, *Auszra* 1–3: 37–52.
- Bs. J. [Basanavičius, Jonas]. 1884b. Senatvė lapinės kepurės, *Auszra* 5–6: 159–161.
- Bs. J. [Basanavičius, Jonas]. 1885. Isz musu praeigos. II. Žinės apie pirmus Lietuvos gyventojus, *Auszra* 4–5: 105–111.
- Bumblauskas, Alfredas. 2009. Lietuvos didieji istoriniai pasakojimai ir Vilniaus paveldas, A. Bumblauskas ir kt. (red.). *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*: 15–47. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Castells, Manuel. 2006. *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Cohen, Anthony P. 1993. *The Symbolic Construction of Community*. London, New York: Routledge.

Čepaitienė, Auksuolė. 2015. Oskar Kolberg's *Litwa: Ethnological Concerns and Historical Value*, E. Antyborzec (red.). *Ja daję własnie materiał...*: 421–431. Poznań: Instytut im. Oskara Kolberga.

Čepėnas, Pranas. 1977. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija* 1. Chicago: Dr. Kazio Griniaus fondas.

Černiūtė, Kamilė. 2016. Lietuviškos istorijos ir paveldo paieškos „Aušros“ laikraštyje (1883–1886), *Naujasis židinys* 8: 47–53.

Dagilis [Dagilis, Stanislovas]. 1884. Lietuviu raszliawa, *Auszra* 1–3: 21–31.

Daukantas, Simonas. 1984. *Vertimai ir sekimai*. V. Merkys (sud.), B. Vanagienė (pareng.). Vilnius: Vaga.

Daukantas, Simonas. 1988[1845]. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. B. Vanagienė (pareng.). Vilnius: Vaga.

Davainius, M. [Davainis-Silvestraitis, Mečislovas]. 1884. Pasaka apie Palemoną, *Auszra* 1–3: 59–63.

Douglas, Mary. 1996. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. London, New York: Routledge.

Durkheim, Émile. 2001. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.

Eliade, Mircea. 1997. *Šventenybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: Mintis.

Firth, Raymond. 1975. *Symbols: Public and Private*. New York: Cornell University Press.

Gintautis [Vileišis, Petras]. 1884–1885. Medega statant trobas, *Auszra* 1884, 1–3: 56–59; 4: 125–131; 5–6: 166–174; 10–11: 351–354; 12: 412–416; 1885, 2–3: 50–54.

Griškaitė, Reda. 2013. *Auszra* ir Teodoras Narbutas, *Archivum Lithuanicum* 15: 191–270.

Habermas, Jürgen. 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Hoskins, Janet. 2015. Symbolism in Anthropology, J. D. Wright (ed.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* 23: 860–865. Oxford: Elsevier.

J. A. W. L. [Vištelis-Višteliauskas, Andrius]. 1883. Lietuwiszkoji kalba, *Auszra* 1: 10–13.

J. Kaln. [Andziulaitis-Kalnėnas, Juozas]. 1886. Pasaka, *Auszra* 3: 81–82.

J. S. K. [Šliūpas, Jonas]. 1884. Mokslas apie tautinę ukę, *Auszra* 7–8: 217–222; 9: 297–304.

J. Szl. [Šliūpas, Jonas]. 1884. Tikrasis jeszkinis tėviniszskumo, *Auszra* 1–3: 1–10.

Kaunas, Domas. 1995. „Aušros“ redaktorius, leidėjas ir spaustuvininkas Jurgis Mikšas: istoriografijos metmenys, *Knygotyra* 22(29): 9–19.

Kavolis, Vytautas. 1991. *Epochų signatūros*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.

Keesing, Roger M. 2012. On Not Understanding Symbols: Toward an Anthropology of Incomprehension, *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 2(2): 406–430.

Kėksztas, J. [Mačys-Kėkštas, Jonas]. 1885. Musu vargai, *Auszra* 9: 257–261.

Knygotyra. Tomas skiriamas „Aušros“ 110-osioms metinėms. 1995, 22(29). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kolberg, Oskar. 1966. *Litwa*. Dzieła wszystkie 53. Cz. Kudzinowski, D. Pawlak (oprac.). Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.

Kulevičius, Salvijus. 2013. Antrasis pilių gyvenimas: istorinių pilių atmintis ir rekonstravimas modernioje Lietuvoje, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 16: 183–205.

Kviečiame dalyvauti 2018-ųjų Metų žodžio ir Metų posakio rinkimuose. 2018, *vlkl.lt* 11 29. <www.vlkl.lt/naujienos/kitos-naujienos/kvieciame-dalyvauti-2018-uju-metu-zodzio-ir-metu-posakio-rinkimuose> [žiūrėta 2019 10 01].

Langness, Lewis L.; Frank, Gelya. 1981. *Lives: An Anthropological Approach to Biography*. Novato: Chandler and Sharp Publishers.

Launey, Robert. 2010. Introduction, R. Launey (ed.). *Foundations of Anthropological Theory: From Classical Antiquity to Early Modern Europe*: 1–28. Malden, Oxford, Chichester: Wiley-Blackwell.

Lietuvos bibliografija. Serija B: Periodiniai leidiniai lietuvių kalba 1823–1940 1: Poligrafiniu būdu spausdinti leidiniai 1(A-M). 2018. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.

Livingstone, David N. 2003. *Putting Science in its Place: Geographies of Scientific Knowledge*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Liotard, Jean-François. 1993. *Postmodernus būvis: šiuolaikinį žinojimą aptariant*. Vilnius: Baltos lankos.

M. [Mikšas, Jurgis]. 1883a. Witolorauda, giesmė iš padawimu Lietuvos, lenkiskai per J. J. Kraszewskį suraszita. Lietuviszkai išgulde su išreiszkimais nepaprastu žodžiu J. A. W., Lietuwis. – Poznaniuje. 1881, *Auszra* 1: 18–19.

M. [Mikšas, Jurgis]. 1883b. Jaunasis Robinzonas, pasiskaitimo knigeles, lietuviszkai suraszitos E. Radziuno, mokiotojo Tuseiniuos. Klaipedoj spausditos pas Holcą bei Szernų. 1883, *Auszra* 1: 20.

Maciūnas, Vincas. 1939. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje: susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautosaka*. Darbai ir dienos 8. Kaunas: akc. b-vės „Varpas“ sp.

Maczys (Kėksztas), J. [Mačys-Kėkštas, Jonas]. 1886. Dvasė ir medega, *Auszra* 6: 161–164.

Merkys, Vytautas. 1972. *Simonas Daukantas*. Vilnius: Vaga.

Merkys, Vytautas. 1984. Simono Daukanto literatūriniai vertimai, S. Daukantas. *Vertimai ir sekimai*: 5–20. V. Merkys (sud.), B. Vanagienė (pareng.). Vilnius: Vaga.

Merkys, Vytautas. 1991. *Simonas Daukantas*. Vilnius: Vyturys.

Merkys, Vytautas. 1995. Simono Daukanto „Istorija žemaitiška“, S. Daukantas. *Istorija žemaitiška*: 5–18. B. Vanagienė (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Nitschke, Claudia. 2016. Joachim Heinrich Campe's Robinson the Younger: Universal Moral Foundations and Intercultural Relations, *Humanities* 5(45): 36–50.

Pirmasis lietuvių laikraštis. Atminčiai „Auszros“. 1903, *Varpas* 3: 49–57.

Rimka, Albinas. 2000. Lietuvių tautos atgimimo pirmojo dešimtmečio (1883–1893) ekonominiai raštai ir rašytojai, *Pinigų studijos* 1: 80–86.

Roepstorff, Andreas; Simoniukštytė, Aušra. 2001. Modernus lietuviškasis identitetas – šimtmetį at/kuriama tradicija, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 145–166.

Said, Edward W. 2006. *Orientalizmas*. Vilnius: Apostrofa.

S. D. S. [Dagilis, Stanislovas]. 1886. Keli žodžiai apie poėziją abelnai, o įpaczei apie sudėjimą eiliu, *Auszra* 1: 6–9.

Silvatikus (D-ras G. J. J. S. isz Gr.) [Zauerveinas, Jurgis]. 1886. Medega ir dvasė, *Auszra* 1: 1–6.

Spaas, Lieve. 1996. Narcissus and Friday: From Classical to Anthropological Myth, L. Spaas, B. Stimpson (eds). *Robinson Crusoe: Myths and Metamorphoses*: 98–109. Basinstoke, London: MacMillan Press.

Staliūnas, Darius. 2013. Lietuvos idėja Aušroje, *Archivum Lithuanicum* 15: 271–292.

Subačius, Paulius. 1999. *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai.

Tyla, Antanas. 1990. Kas atmirė Atgimimo metu?, E. Aleksandravičius ir kt. (red.). *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* 1: Tautinės savimoneės žadintojai: nuo asmens iki partijos: 143–145. Vilnius: Sietynas.

Turner, Victor. 1967. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Ithaca: Cornell University Press.

Turner, Victor. 1975. Symbolic Studies, *Annual Review of Anthropology* 4: 145–161.

Vermeulen, Han F. 2015. *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Vėbra, Rimantas. 1988. „Aušros“ idėjinės orientacijos, J. Kubilius ir kt. (red.). „Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje: 44–55. Vilnius: Mokslas.

Zabiela, Gintautas. 1995. *Lietuvos medinės pilyis*. Vilnius: Diemedis.

Zvalionis [Mačiulis-Maironis, Jonas]. 1885. Lietuvos vargas, *Auszra* 7–8: 194–195.

Žentelytė, Audronė. 1995. Jonas Šliūpas ir aušrininkiška tautinio atgimimo mitologija, *Knygotyra* 22(29): 20–34.

Cultural Images of Lithuanianness in *Aušra* and their Scientific Context

Auksuolė Čepaitienė

Summary

The article discusses the cultural meanings of images of Lithuanianness represented in the first illegal Lithuanian monthly *Aušra* (1883–1886), and their relation to the scientific context. It reflects on the ways in which the authors of *Aušra* imagined and debated what ‘Lithuanian-ness’ was, and identifies the thematic fields, cultural images and meanings that represented it. The analysis discloses the impact of the scientific ideas and discourses of that time.

Aušra was the first monthly newspaper in Lithuanian, published in Ragnit and Tilsit in East Prussia, which was then part of Germany (today Neman and Sovetsk, in the Kaliningrad Region of Russia), and illegally brought into Lithuania. At that time, most of Lithuania was under Imperial Russian rule, with a ban on publications in Lithuanian in the Latin alphabet in force (1867–1904). *Aušra* became the main public channel for communication in Lithuanian, and a space where the Lithuanian national identity and political solidarity were reclaimed. Historians stress that *Aušra* and its textual representations aimed at establishing cultural communication, and the institutionalisation of cultural connections of society recreated on national grounds. The contents and the ways in which ideas crystallised in *Aušra* justified the monthly as an integral discourse, where each component, link or composition gained a special meaning. *Aušra* is full of narrated stereotypes, collective symbols, metaphors and myths (e.g. Žentelytė 1995; Vėbra 1988; Staliūnas 2013).

Undoubtedly, *Aušra* played the main role in creating the meta-narrative of modern Lithuanians ‘of themselves’. The article shows that the past, language and *daba* (culture) are the thematic fields of Lithuanianness. They are like programmes that participate in creating the Lithuanians’ story ‘of themselves’. However, their instrumental capacities are different, and even asymmetrical. The language interacts in social and cultural communication as a sign of ethnic and national identity. It creates a communicative space, which possesses classificatory and symbolic features, and transfers things, contexts, stories, and people into the world of Lithuanianness. The *daba* (culture) is perceived to be the heritage of the ancestors, and is integrated into the past. Only the past appears as the main, influential and creative resource of cultural images. Certainly, it is the past that appears to be fruitful ‘building material’ of the meta-narrative, and produces the first images in the Lithuanians’ story ‘of themselves’ in *Aušra*. The article shows that these thematic fields remain conceptually interconnected,

despite their different social instrumentalities. It emphasises that the proto-disciplinary and theoretical integrity of scientific paradigms of linguistics, history, folklore, archaeology, ethnology and anthropology in the 19th century were the circumstances that contributed to keeping the implicit unity of these fields as representations of Lithuanianness.

The article also discusses the symbolism of the cultural images of *forest* and *hill-fort*. These two images appear at the very beginning of the story of the Lithuanians, and seem to embody the Lithuanian landscape. But their cultural meanings are different. *Forest* refers to nature, which is untouched, wild and uncivilised, as well as to the human being living in a forest. A *hill-fort*, on the contrary, is built by a human being, 'made by our fathers' (Bs. 1884a: 51). It represents culture and civilisation. *Forest* and *hill-fort* are in an oppositional relationship to each other, just as nature is to culture. However, the story positions them chronologically: it begins with the *forest*, the place of habitation of the Lithuanians, and then turns to the *hill-fort*, a castle or city, which was built by the Lithuanians. Moreover, it is not only the chronological link that holds these images together, but also the anthropological and ethnological idea of social and cultural evolution. Evolutionary parameters describe this dichotomy of nature-culture, and refer to the transformation from nature to culture, from wildness to civilisation and modernity. At the same time, both images, *forest* and *hill-fort*, constitute semantic systems in their own right, each establishing a complex and ramifying series of associations (Turner 1975: 152).

To sum up, the article suggests that the concept of social and cultural evolution, as well as the understanding of culture as being dynamic, plays an important role in constructing symbolic representations of Lithuanianness. Although there were attempts in *Aušra* to shift from the theme of 'the past' to 'the present' in the repertoire of images, the approach of social and cultural evolution and progression of society had an impact, in that 'the past' but not 'the present' remained a productive cultural resource of images.

Gauta 2019 m. rugpjūčio mėn.

Lietuvos istorijos instituto mokslinis žurnalas „Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos“ leidžiamas vietoj nuo 1996 metų ėjusios etnologinių monografijų ir studijų serijos „Lietuvos etnologija“. Čia publikuojami Lietuvos ir užsienio etnologų ir antropologų straipsniai, recenzijos, mokslinė informacija, atskleidžiamos mokslinio gyvenimo realijos. Šis numeris – specialus teminis: „Tautos tyrimų ištakos ir antropologija“, jo sudarytoja – Vida Savoniakaitė.

ISSN 1392-4028

Mokslinis tęstinis leidinys

Lietuvos etnologija 19(28)
Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos
2019

Redaktorė *Aldona Radžvilienė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Anglų kalbos redaktorius *Joseph Everatt*
Vertėja iš anglų kalbos / į anglų kalbą *Dalia Cidzikaitė*

2019 12 20. 16,38 leidyb. apsk. Tiražas 150 egz.
Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius